

UDK:323.15(497.5=214.58)
316.7(497.5=214.58)
Prethodno priopćenje
Prilježeno: 02. 07. 2004.
Prihvaćeno: 05. 12. 2004.

NEVEN HRVATIĆ

*Filozofski fakultet Zagreb
Odsjek za pedagogiju*

Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa

SAŽETAK

Romi u Hrvatskoj od doseljenja (Dubrovnik, 1362.), zbog transnacionalnog identiteta čine povijesnu etničku skupinu. Specifičan plemenski sustav i gospodarski ustroj uvjetovao je raspršivanje, specijaliziranje, djelomično gubitak etničkog identiteta i marginalni položaj. Znanstvenoistraživački projekti »Genealogija i transfer modela interkulturalizma« i »Školski kurikulum i obilježja hrvatske nacionalne kulture« (1991.–2001.) su kroz empirijsko istraživanje na stratificiranom uzorku srednjoškolaca u Hrvatskoj ukazali na postojanje stereotipa prema Romima, nizak stupanj prihvaćanja elemenata kulture Roma (jezik, umjetnost, povijest, običaji), kao i veliku socijalnu distancu prema Romima (modificirana Bogardusova skala), što ukazuje na potrebu interkulturalnog odgoja i obrazovanja za sve učenike u Hrvatskoj. Za romsku nacionalnu manjinu u Hrvatskoj presudno je, uz poboljšanje socio-gospodarskog položaja, integriranje u sve segmente društva, ali i neprijeporna potreba očuvanja kulture, tradicije i stila života, kako bi Romi postali i/ili ostali prepoznatljivi dio multikulturalnog okružja.

KLJUČNE RIJEČI: Romi, migracije, interkulturalni odnosi, etnički identitet, marginalizacija, socijalna integracija

1. Uvod

Romi su neobičan narod (u svjetskim okvirima) koji iako ima (pra)domovinu Indiju i dio zajedničkih odrednica etničkog identiteta, nije tijekom dijaspore zadržao čvršće veze s matičnom zemljom, već se nastojao prilagođavati prilikama na putu seoba, ali je i očuvao kulturne posebnosti i način života.

Prihvaćajući Rome kao sastavni dio svjetske zajednice naroda, a ne kao etnološku posebnost, možemo uočiti bogatstvo kulturnih, umjetničkih i tradicijskih postignuća. Nakon tisuću godina i mnogostruko više kilometara daleko od pradomovine Indije, migracijski procesi uvjetovali su značajne posljedice za romski narod: očuvanje (u gotovo svakoj sredini) vlastitog načina života, etničkih i kulturnih vrijednosti, ali i prilagođavanje lokalnoj socijalnoj, gospodarskoj i vjerskoj okolini. Dva su karakteristična oblika suživota uvjetovala današnji položaj Roma. Ako su živjeli izolirani u zasebnoj ruralnoj (ili suburbanom) naselju, očuvali su izvornu etničko-kulturnu samosvijest, no uz permanentno zaostajanje i siromaštvo u odnosu na okružje. U slučaje-

vima gdje su živjeli zajedno ili izmiješani s većinskim, lokalnim stanovništvom, pomalo su gubili odrednice nacionalnog identiteta, bili gotovo asimilirani, ali i poboljšali životni standard. I dok je ustavno-pravni položaj Roma u Europi uglavnom izjednačen sa statusom drugih nacionalnih manjina, proces prikrivene diskriminacije nije se posve zaustavio ni nakon monogobrojnih stradanja koja su kulminirala tijekom Drugoga svjetskog rata.

Zbog toga važnost istraživanja njihova društvenog i razvojnog položaja proizlazi iz činjenice da Romi (posebno u Europi) zbog stalnih migracija i transnacionalnog¹ identiteta čine zasebnu povijesnu manjinu kojoj se poklanja pozornost kao jednom od značajnih činilaca pristupa punom uvažavanju manjinskih prava u svim aspektima.

Suvremeni (cjeloviti) pristup prevladava sintagmu postojanja »problema Roma«, prema »problemu ne-Roma« u razumijevanju i prihvaćanju romske specifičnosti u funkciji integracije i očuvanja tradicije.

Sagledavajući Rome kao etničku skupinu u Hrvatskoj, uz uvažavanje specifičnosti vezanih uz nomadski (ili polunomadski) način života, plemenski i gospodarski ustroj, mogu se uočiti temeljne smjernice u oblikovanju etničkog identiteta i postizanja društvene uloge koja Romima pripada. Uz pokretanje procesa promjena u većini relevantnih segmenata: poboljšanje socio-gospodarskog položaja, urbanizacija naselja, kulturna i medijska prezentacija kroz integriranje u sve segmente društva, za romsku je nacionalnu zajednicu neprijeporno i očuvanje kulture, jezika, tradicije i stila života.

Nomadski način života Roma, kao paradigma oblikovanja odrednica etničkog identiteta, podložan je brojnim utjecajima: tradicionalnim funkcijama obitelji, različitosti dijalekata, stava prema pravima manjina, sve do uloge škole (odgoja i obrazovanja) i medija.

Zbog toga je poznavanje povijesno-socijalne strukture, kulture i dinamičnoga gospodarskog ustroja primarno za razumijevanje romskog specifikuma.

2. Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj

2.1. Podrijetlo i seobe Roma

Povijesni izvori koji eksplicitno govore o podrijetlu i početku seoba Roma² relativno su skromni. Sve do 18., pa i 19. stoljeća kružile su različite hipoteze o postojbini romskog naroda i razlozima pokretanja migracijskih procesa. I Romi su trajnom izoliranošću od okružja i različitim preuzetim elementima jezika, folkloru, običaja i legendi pridonosili nekonzistentnom pristupu među znanstvenicima koji su se bavili

¹ Romska transnacionalna zajednica može se pojmovno odrediti kao nacija (*ethnic nation*) ili kao nacija bez države (*stateless nation*) (Riggs, 1991: 456).

² Jedan od najznačajnijih svjetskih romologa Donald Kenrick određuje 3. stoljeće kao početak seoba Roma, u doba perzijskog šaha Ardashira I. (224.–241.). Kao razlozi seoba ističu se nesigurnost u području sjeverne Indije gdje su Romi živjeli te unutarnje socijalne razlike (kaste). Kenrick tvrdnju utemeljuje i usporedbom religijskih simbola i vjerovanja koja su Romi donijeli u Europu s indijskim i perzijskim tog doba (Kenrick, 1994: 17).

pitanjem podrijetla Roma. Prema povijesno-lingvističkoj rekonstrukciji, posebno F. Miklošića (1872.–1881.), može se zaključiti kako Romi potječu iz sjeverozapadne Indije (Dardistan, Kafiristan), područja oko rijeke Gangesa (Bartosz, 1994: 13), a migracije Roma odvijale su se tijekom stoljećâ od Indije, preko Afganistana i Perzije. Dio plemena južne skupine kretao se u smjeru Sirije, Egipta (vjerojatno uz sjeverozapadnu Afriku preko Gibraltara u Španjolsku – Gitani), dok najveći dio romskih plemena preko Turske prelazi Bospor i dolazi u Europu (u razdoblju od 10. do 14. stoljeća Romi se zadržavaju u Turskoj i Grčkoj) (Clébert, 1967: 32–34). Narod kojemu su seobe dio života i način preživljavanja, nije mogao nakon dolaska u Europu i susreta s drukčijom kulturom bitno izmijeniti višestoljetne navike i tradiciju. Migracijski procesi se nastavljaju, iako se javljaju pokušaji njihova sprečavanja ili barem ograničavanja. Novi narod koji je stigao, u Europi su različito nazivali³ (što je često izazivalo nesporazume), ali i različito prihvaćali. Tijekom povijesti, životne putove zajednice Roma redovito su pratili nepovjerenje, odbojnost, različite vrste diskriminacije i stradanja, prvenstveno kao neprijeporni stav okoline, a ne kao odraz romske nepoćudnosti, tradicionalnog načina života ili mentaliteta. Jedan od razloga neprihvatanja Roma jest i razlika u odnosu prema privatnoj svojini, koja je u zemljama doseljenja bila nedodirljiva, dok Romi poseban izraz za osobnu svojinu nisu ni imali.

Nedovoljno poznavanje Roma, njihove kulture, tradicije, jezika i umjetnosti, često je uvjetovalo odbojnost i nepoželjnost, progone i stradanja. Romi u takvom okružju i nisu mogli izbjeći ponekad i opravdane optužbe za gatanje, magiju, prijevare i skitnju.

U susretu s mnogobrojnim kulturama, jezicima, umjetnostima, vjerovanjima itd., Romi su tijekom migracija redovito usvajali elemente iz sredine u kojoj su dulje vrijeme obitali, ali istodobno i obogaćivali domicilnu kulturu (glazba i ples, umijeće trgovanja, gatalačke vještine, jezik itd.), a posebno su pripomogli očuvanju i razvoju različitih zanata: kovačkoga, potkivačkog, kotlarskog i obrade metala, izrade proizvoda od drva i sl.

Položaj i status Roma u Europi i svijetu, uz uvažavanje mnogobrojnih objektivnih činilaca, zavisit će i o procesu formiranja Roma kao naroda, ne samo u socio-političkom smislu, već i u svijesti ljudi, a i samih Roma. Kako Romi imaju sve odrednice etničkog identiteta (ime, svjetonazor, povijesne simbole, kulturna obilježja i jezik), nema razloga da u svjetskoj zajednici naroda ne zauzmu mjesto koje im pripada.

2.2. Kratka povijest Roma u Hrvatskoj

Romi žive na području današnje Republike Hrvatske više od šest stoljeća. Prvi pisani dokument u kojem se spominju Romi potječe iz 1362. godine, iz Dubrovnika.⁴

³ Ime *Romi* potječe iz *romani chiba* (pl. Roma) i znači *čovjek*. Konvencijom se upotrebljava u službenoj terminologiji (međunarodnih i nacionalnih udruga Roma u svijetu) kao jedinstveni naziv za sve pripadnike naroda – različitih plemenskih skupina Roma koji danas žive na svim kontinentima, a imaju zajedničke odrednice nacionalnog identiteta.

⁴ Romi se prvi put spominju u Hrvatskoj 5. studenog 1362. godine. »Egipćani« Vlaho i Vitan dali su u zalog zlataru Radenu Bratoslaviću osam velikih srebrnih remena (pojaseva). Budući da se radi o trgovačkom spisu, možemo pretpostaviti kako su Romi već tada bili i stanovnici Dubrovnika (*Monumenta Ragusina*, III, 1895: 242, u: Vukanović, 1983: 23).

Desetak godina kasnije (1373.) spominju se u Zagrebu⁵, kako navodi J. K. Tkalčić u *Povijestnoj spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba* iz 1885. Prvi »hrvatski« Romi dolaze kao dio najbrojnije skupine koja je u Europu pristigla u razdoblju od 10. do 15. stoljeća preko Male Azije i jugoistočne Europe. U srednjem je vijeku (podaci postoje samo za Dubrovnik – oko 130 i Zagreb – oko 50 Roma) romsko stanovništvo vezano uz gradove. Romi su u to doba pripadali srednjemu ili nižem gradskom sloju, te kao ravnopravna skupina živjeli zajedno s ostalim stanovništvom, a prema *litteras promotorias*, i selilačke skupine Roma dobivaju pravo na svojeg poglavara i neovisno rješavanje sporova unutar plemena (Petrović, 1976). O položaju Roma na području Austrijskog carstva u 18. stoljeću upućuju uredbе carice Marije Terezije, prva iz 1761. (13. XI.) i druga »a(ller) h(öchste) Entschliessung« od 28. studenoga 1767. godine, te uredba cara Josipa II. iz 1783. (a odnose se i na područje Hrvatske). Uredba cara Josipa II. iz 1783. govori o ustroju svakodnevnog života Roma.⁶ Uz zabranu nomadskog seljenja (osim na sajmove), Romi moraju prihvatiti seosku nošnju, službeni jezik, jedno osobno ime i prezime i kućne brojeve u naseljima. Daje im se pravo bavljenja kovačkim zanatom (»koji kod oblasti dokažu da je to korisno i potrebno«) te ograničeno glazbom. Romima se zabranjuje prosjačenje, međusobne ženidbe, a napuštena djeca čergara imaju se zbrinuti kao siročad (Matasović, 1928). Prema statističkim podacima, broj Roma krajem 18. stoljeća (tablica 1) u dijelu Hrvatske obuhvaćenom »josefinskom konskripcijom Cigana« kretao se od 1323 – 1781. godine, do 657 – 1783. godine.

Nakon 1783. godine nema podataka o popisu Roma. Velike romske skupine dolaze u Hrvatsku u 19. stoljeću iz Rumunjske (1855. ukinuto je »ropstvo« Roma u Rumunjskoj). Pripadali su romskoj skupini *Koritara*, obrađivali drvo, a naseljavali su područje Međimurja i Podravine. Govore *ljmba d bjaš*, jedan od rumunjskih dijalekata (*vla*x-dijalekti) *romani chiba*, te uz već prisutne *Kalderaše* i *Lovare* čine jezgru današnjega romskog stanovništva u Hrvatskoj (Hrvatić, 1994).

Znakovito je kako su Romi nakon dolaska u Hrvatsku dobro primljeni i uspješno se prilagodili prilikama koje su zatekli, no to je uvjetovalo i proces asimilacije kroz osobna imena i prihvaćanje načina života sredine. Prve romske skupine koje su došle u Hrvatsku nisu se održale kao zasebna zajednica (romska nacionalna oznaka ističe se tijekom stoljeća vrlo rijetko u povijesnim izvorima), a sličan proces karakterističan je i danas u urbanim sredinama i mjestima gdje Romi žive u boljim životnim uvjetima.

⁵ Prema J. Matasoviću, »u hrvatskim spomenicima *Cigani* se prvi puta spominju 1378. (u Zagrebu npr. *Cigan Nicolaus*), zatim 1454. *Georgius filius condam Philippi dicti Czygan*, nadalje u istoj ispravi *Georgius Czygan ych* (Laszowski, *Povjesni spomenici plem. općine Turopolja I.* 318), a hrvatski sabor 1609–1635. odredio je u svom zakonskom članku XVI.: '*Zingari*, prout hactenus, sic nunc proscibuntur« (Matasović, 1928: 3).

⁶ »*Ciganska naselja* nijesu dopuštena u šumama (*partibus sylvosis*) pod čergama, nego Cigane valja smjestiti u krajeve, gdje nema šuma, u predjele oranica, da se priviknu ratarstvu. Cigani ne trebaju nikakvih drugih poglavica osim mjesnih starješina, iza kako već prije izgubiše pravo na svoje vojvode (*cassatis jam alioquin Vajvodis*). Cigansku djecu treba iza navršene četvrte godine bar svake dvije godine porazdjeliti u obližnja mjesta (*per gremialia loca*). Župnici će se naravno skrbiti za njihovu prosvjetu. Lutanje cigansko je zabranjeno, a 'reguliranim' (sjedilačkim) Ciganima može se iznimno u slučaju potrebe dati putnice, da idu na sajmove, ali je opreznost i u tom potrebna« (Matasović, 1928: 3).

Romske skupine koje su živjele u izoliranim naseljima teškim, nomadskim životom, uspjele su sačuvati svoj nacionalni identitet. Za dio Roma u Hrvatskoj nije primarno, dakle, očuvanje nacionalnog identiteta, već njegovo ponovno otkrivanje.

Tablica 1: Broj romskog stanovništva u dijelu Hrvatske za razdoblje 1781.–1783.

Županija	Broj Roma		
	1781.	1782.	1783.
Srijemska	407	416	471
Križevačka	102	26	-
Virovitička	648	622	-
Požeška	166	156	186
<i>UKUPNO</i>	<i>1323</i>	<i>1220</i>	<i>657</i>

Izvor: Matasović, *Cigani u doba terezijanstva i jozefinizma*, 1928., str. 4

2.3. Socijalni ustroj

2.3.1. Plemenski i gospodarski sustav

Nastanak i formiranje plemenskoga i gospodarskog sustava u Roma bio je paralelan s tijekom seoba. Iako socijalna struktura ima ishodište u obitelji, upravo je pleme njezin karakterističan oblik za Rome. Nomadski način života uvjetovao je čvrst osjećaj pripadnosti Romima, koji bez obzira na raspršenost čine homogenu cjelinu. Plemenska zajednica povezana je srodničkim vezama, običajnim i jezičnim korpusom, a i gospodarskim interesom. Romi koji žive u naseljima donekle se razlikuju od nomada (kako je u najvećoj mjeri u Hrvatskoj), no elementi ustroja postoje i danas. Najbolje se to može uočiti u Međimurju gdje Romi žive u četrnaest satelitskih naselja prema srodničkim pravilima, a njihov se broj kreće od nekoliko desetaka do nekoliko stotina (682 stanovnika – naselje Trnovec, 1991. godina).

Zanimanja Roma možemo podijeliti na nekoliko karakterističnih skupina. Zanati su osnovna gospodarska djelatnost koja je Rome »održala« tijekom stoljeća, a prenosili su se o okviru obitelji i plemena (Plattner, 1989). Najrašireniji je romski zanat kovački (sa svim varijantama: potkivački, kotlarski itd.), a i naziv velike plemenske skupine *Kalderaša* potječe od rumunjskog *caldera* – kotao. Romi su se tradicionalno bavili i trgovinom (konji), što je vezano uz nomadski način života. Glazba i ples cijenjena su umjetnička zanimanja, ali i određeni smisao života Roma. Od zanata ističe se i izrada predmeta od drva: posude, kuhače, zdjele, korita... (*Koritari*). Romske žene često su se bavile prošnjom (u vrijeme dok su muškarci obavljali zanatske ili trgovačke poslove), a poznate su i gatalačke vještine, hiromantija i proricanje sudbine. U novije doba Romi uz prikupljanje sekundarnih sirovina i ljekovitog bilja sve više prihvaćaju i različite druge poslove. Ako su zanati presudni za gospodarsko održavanje Roma, valja istaknuti kako je obavljanje poslova uvjetovalo i raspršivanje plemenskih skupina, jer su

potrebe pojedinog područja (sela i gradova) bile ograničene, a potraga za poslom stalna. Neke skupine, koje su se specijalizirale za određena zanimanja i prihvatile sjedilački način života, u stalnom kontaktu s lokalnim stanovništvom gotovo da su potpuno izgubile neke od bitnih odrednica nacionalnog identiteta (jezik, običaji itd.).

2.3.2. Romska obitelj i etnički identitet

Struktura postojanja i funkcioniranja romske obitelji povezana je s praindijskom tradicijom, izvornim elementima nastalim tijekom seoba, prihvaćenim arhetipskim ponašanjima od istočnih i naroda gdje su dulje obitavali, te suvremenim odnosima (Đurić, 1980). Za formiranje obitelji u Roma postojala su dva već pomalo prevladana načina: kupnja (razmjena) i otmica djevojke, ali sve više kroz simbolični aspekt (Dunin, 1971). Pravilo je sklapanje braka između pripadnika iste plemenske skupine, a jedna je od karakteristika romske obitelji veći broj djece, iako se poboljšanjem životnog standarda taj broj smanjuje. Djeca su u obitelji glavna životna preokupacija, a o njima brine uglavnom majka, koja vodi i domaćinstvo (Cifre, 1980: 153). Kroz obiteljske odnose regulira se status u plemenu, a srodnici su povezani bez obzira žive li na istom području. Položaj žene često je marginaliziran, što stvara stvarne i psihičke probleme u funkcioniranju obitelji (Adelantado, 1992: 10–11). Problem je što djeca od deset do dvanaest godina već zauzimaju važno mjesto u aktivnostima svojih roditelja, što ih onemogućava u redovitom školovanju. No, valja istaknuti kako je dijete bez obzira na dob zaštićeno i sigurno u obitelji. Romska obitelj ima višestruku funkciju: sigurnost (biološka funkcija), odgojna funkcija, gospodarska funkcija, kulturalna funkcija, povezanost (kohezija).

Nema sumnje kako je obitelj temeljni element socijalnog ustroja Roma, uz specifičnosti koje proizlaze iz tradicije nastanka plemenske vlasti i zakona. Odnosi između pojedinih obitelji unutar plemenske skupine regulirani su »pravosudnim« sustavom koji se naziva *kriss*, što znači pravdu, ali i instituciju, vijeće, savjet kojem je kompetencija široka: rješavanje nesuglasica, svađa, otmica djevojaka, nepoštivanje romskih zakona itd. Socijalni ustroj (plemenski i gospodarski sustav), kao i funkcioniranje romske obitelji osnova su za oblikovanje etničkoga romskog identiteta: imena, svjetonazora, povijesnih simbola, kulturnih obilježja i jezika (Hudrovich, 1995). Romi danas žive kao »starosjedioci« u stalnim naseljima (više od 50% Roma u Europi živi sedentarno), kao polunomadi koji privremeno zimuju ili kao nomadi u čergi. Romska naselja poprimaju urbaniziraniji oblik, ali dio njih nije se mijenjao kroz stoljeća.

3. Romi u društvenom (multikulturalnom) prostoru Hrvatske

3.1. Zajednica Roma u Republici Hrvatskoj

Romi, kao sastavni dio hrvatskoga korpusa tijekom više od šest stoljeća zajedničkog života, nisu do početka 21. stoljeća oblikovali i strukturirali svoju nacionalnu zajednicu, a ni realizirali većinu manjinskih prava. Deklarativno osigurana ista prava svih nacionalnih manjina nisu, u ranijem razdoblju, pratila za Rome i ostvarenja u poli-

tičkom životu, kulturi, medijima, izdavačkoj djelatnosti, uporabi jezika i pisma, a posebno u odgoju i obrazovanju. Razlozi su višestruki:

- razlike između pojedinih romskih skupina znatne su s obzirom na jezičnu, socio-ekonomsku i vjersku pripadnost;
- prostorno stacioniranje i slabljenje tradicionalnoga nomadskog života uvjetovalo je promjene u gospodarskom ustroju pojedinih plemenskih skupina, budući da prestaje potreba za nekim specifično romskim zanatima, proizvodima i uslugama (sitni kovački poslovi, popravljjanje kotlova, izrada korita i sl.). Romi ostaju bez posla, siromaše i prostorno se izdvajaju;
- proces asimilacije vezan je uz poboljšanje životnog standarda i promjenu zanimanja (pojedinih skupina), tako da Romi u gradovima (izvan romskih naselja ili cijela naselja) gotovo u potpunosti gube (kulturni) nacionalni identitet;
- budući da je izvorna kultura pradomovine Indije u stalnoj tranziciji doživjela brojne modifikacije, integrativni elementi slabe ili se posve gube;
- zbog stradanja tijekom prošlosti, dio Roma ne želi se izjasniti i identificirati pripadnicima romske nacionalne zajednice;
- Romi u Hrvatskoj rasprostranjeni su na cijelom teritoriju, tako da, osim u Međimurju, nisu na drugim područjima organizirani i etablirani kao brojnija i prepoznatljiva zajednica.

Formiranje romske etničke zajednice trajan je proces kojem je jedno od ishodišta i utvrđivanje točnog broja Roma u Hrvatskoj. Rezultati službenog popisa stanovništva mogu biti tek polazište za daljnje istraživanje. U europskim zemljama situacija je identična, službeni statistički podaci i procjene znatno se razlikuju. U slučaju Roma upotrebljavaju se različiti pomoćni načini u prikazu broja i prostorne rasprostranjenosti. Ako usporedimo kretanje broja Roma u odnosu na neke druge autohtone nacionalne manjine u Hrvatskoj (za koje je karakterističan trend smanjivanja broja tijekom posljednjih sedam popisa stanovništva), broj Roma se povećavao, osim 1961. godine (tablica 2).

Tablica 2: Broj Roma prema popisima stanovništva 1948.–2001.

Godina popisa	Broj Roma
1948.	405
1953.	1261
1961.	313
1971.	1257
1981.	3858
1991.	6695
2001.	9463

Izvori: *Popis stanovništva, domaćinstva, stanova i poljoprivrednih gospodarstava*, Zagreb, Republički zavod za statistiku, 1992.; *Statistički ljetopis hrvatskih županija*, Zagreb, Državni zavod za statistiku, 1995.; *Statistički ljetopis*, Zagreb, Državni zavod za statistiku, 1995.; *Popis stanovništva, kućanstava i stanova*, Zagreb, Državni zavod za statistiku, 2003.

Prema popisu stanovništva 2001., u Hrvatskoj živi 4,437.460 stanovnika. Multi-kulturalnu strukturu stanovništva Republike Hrvatske ilustrira podatak kako uz Hrvate (3,977.171 – 89,63%) žive pripadnici 22 različite nacionalne ili etničke zajednice ili manjine.

Za pokretanje sustavnih aktivnosti na rješavanju problema Roma u Hrvatskoj, uz poznavanje apsolutnog broja, važno je poznavati raspršenost pojedinih romskih skupina na cijelom području države. Podaci iz popisa stanovništva dosta se razlikuju od procjena romskih udruga gdje se broj Roma u Hrvatskoj kreće od 60 do 150 tisuća (Bogdan, 1994: 4), dok procjene Vijeća Europe iz 1994. godine govore o 30 do 40 tisuća Roma u Hrvatskoj (Liégeois, 1994: 34).

3.1. Romi kao marginalna skupina

Javnost i znanstvenici često percipiraju Rome kao marginalnu skupinu. No, u Roma postoji i višestruka marginalizacija: ekonomska, prostorna, kulturna i politička (Šućur, 2000).

Stvarna situacija Roma u Hrvatskoj i njihov marginalni položaj (demografski podaci, socijalni i gospodarski ustroj, način života i migracije, odgoj i obrazovanje romske djece itd.) ne mogu se jednoznačno iščitati iz statističkih podataka. Rezultati znanstvenoistraživačkog projekta »Društveni i razvojni položaj Roma u Hrvatskoj« Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar iz Zagreba iz 2000. godine ukazuju i na postojanje višestruke marginalizacije Roma:

a) Ekonomske

- današnja zanimanja Roma uglavnom su niskostatusna, bez većeg društvenog prestiža;
- sklonost Roma prema određenim poslovima i zanimanjima ukazuje na mogućnost konstituiranja termina romske etnoekonomije;
- Romi uglavnom nisu uključeni u formalne oblike zapošljavanja, a mnogi zaposleni Romi ostaju bez posla zbog ekonomske transformacije, što implicira i isključenost iz sustava socijalne sigurnosti;
- niska zaposlenost Roma može biti rezultat (prikrivene) diskriminacije prilikom traženja posla, a ne samo njihove koncentracije u nekvalificiranim poslovima ili orijentacije na samozapošljavanje i slobodne profesije;
- Romi znatno češće od ostalih skupina primaju socijalnu pomoć;
- dio Roma živi u stanju siromaštva u kojem su im ugrožene temeljne egzistencijalne potrebe i gotovo se nalaze izvan stratifikacijskog sustava.

b) Prostorne

- Romi su uglavnom nastanjeni na periferijama gradova (ali i sela), dijelom kao posljedica bavljenja određenim zanimanjima;
- dio romskih naselja u gradovima jasno je izdvojen i prostorno izoliran, što uvjetuje slab kontakt s neromskom okolinom (prostorna segregacija);

- većina romskih naselja nema osnovnu urbanu infrastrukturu, a kvaliteta socijalnih usluga iznimno je niska (nedostatak vrtića, škola, zdravstvenih ustanova, javnog prijevoza i sl.).

c) Kulturne

- Romi imaju specifičan način života (svakodnevno ponašanje, odnos prema drugim ljudima i institucijama) i vrijednosni sustav;
- prostorna pokretljivost (migracije) Roma, kao način života, djeluje i kao funkcija sprečavanja asimilacije i gubitka etničkog identiteta;
- prosjačenje, kao jedan od kulturnih obrazaca u Roma, usvaja se tijekom socijalizacije;
- romski običaji, način života i stavovi pojavljuju se kao prepreka intenzivnijoj participaciji Roma u dominantnoj kulturi društva.

d) Političke

- dio Roma u Hrvatskoj (doseljen s područja bivše države) nije u mogućnosti dobiti državljanstvo RH;
- Romi nisu politički zastupljeni u strukturama središnje vlasti, a vrlo rijetko na lokalnoj razini. Romska nacionalna manjina nema predstavnika u Saboru, čak ni zastupnika koji bi brinuo za interese Roma;
- političke organizacije Roma (Stranka Roma Hrvatske i druge), nemaju gotovo nikakav utjecaj u političkom životu Hrvatske (Šućur, 2000).

3.1. Interkulturalni odnosi i socijalna integracija Roma u Hrvatskoj

Multikulturalna obilježja europskih društava karakteristična su i za Hrvatsku. Odbacujući statičnu viziju kulture (mozaik različitih skupina prema etničkom podrijetlu, jeziku, kulturi i vjeri koje žive na određenom teritoriju), koncepcija multikulturalnog društva obuhvaća činioce interakcije između pojedinaca, skupina i zajednica, prihvaćanje zajedničkih pravila komunikacije i društvene suglasnosti, a tek onda odnose većine i manjina (Perotti, 1995: 63). Za odnos prema Romima interkulturalni je pristup posebno važan, budući da su dosadašnji kontakti bili opterećeni usvojenim stereotipima, nedovoljnim poznavanjem romske kulture i rijetkim susretima.

Mjesto Roma u Europi (i Hrvatskoj) možemo sagledavati na dva načina: kao manjine u značenju stila života ili kulture društveno marginalizirane skupine kojoj zbog specifičnog stila života i položaja nije omogućeno ravnopravno sudjelovanje u raspodjeli društvenih nagrada (Ogbu, 1978) ili kao »nacionalne manjine« čiji pripadnici ne pripadaju po podrijetlu dominantnoj (matičnoj) skupini, a kojima su ustavom i zakonima zajamčena sva građanska prava (i pravo na kulturnu samostalnost) (Spajić, 1996: 288). Položaj manjine (etničke zajednice) za Rome u Hrvatskoj znači i disperziju na cijelom državnom području, periodične, sezonske migracije zbog obavljanja poslova, život u malim, izoliranim zajednicama u predgrađima ili zasebnim naseljima. Relativno izdvojeni razvoj romskih zajednica uvjetuje snažan (obiteljski, plemenski) osjećaj soli-

darnosti, uglavnom pasivnu koegzistenciju različitih kultura, nedostatak poštovanja i razumijevanja romske kulture od strane ne-Roma, ali i izostajanje samopoštovanja u samih Roma. Migracije Roma imale su i drukčije posljedice od seoba nekih drugih naroda i nisu dovele do značajnijih promjena u kulturnom ozračju imigrantskih društava. Jedna od posljedica takvog položaja Roma (kulturnog i etničkog identiteta) i stava prema Romima u Europi jest i relativno niska razina tolerancije pluralnosti skupina i kultura (Castles, 1995: 294–301).

Integracija Roma u Hrvatskoj (kulturalna pa strukturalna pa građanska) ima niz specifičnih teškoća. U integracijskom procesu pojedini dijelovi kulture imaju različite utjecaje. Ekstrinzična kultura (način odijevanja, obrasci izražavanja emocija, ustaljene navike, način odijevanja, govorni dijalekt itd.) u Roma je češće prepreka integraciji od intrinzične kulture (jezik, vjerovanja, tradicijske vrijednosti, glazbeni ukus itd.). U Roma se dogodila specifična akulturacija: oni su prihvaćali običaje, religiju, tradiciju, ponekad i jezik većinske skupine, a zadržavali specifičan način života (plemensku organizaciju) i vanjske simbole različitosti.

Zbog toga Romi nisu imali prilike ni za selektivnu integraciju (kulturni pluralizam), ni za asimilaciju. Dok se s jedne strane (sve do danas) na njih vršio pritisak u smjeru odricanja svoje kulture, s druge se strane istodobno sprečavala ili ograničavala njihova strukturalna integracija (zbog socijalne distance, izoliranosti, predrasuda, stereotipa i sl.).

Budući da su interkulturalne veze u Hrvatskoj relativno malo istraživane, a za intenziviranje procesa integracije i kulturne autonomije Roma nužno ih je poznavati kako bi rješenja bila kompatibilna sadašnjoj i projiciranoj razini međuetničkih (interkulturalnih) odnosa, realiziran je dio istraživanja u okviru znanstvenoistraživačkih projekata »Genealogija i transfer modela interkulturalizma« i »Školski kurikulum i obilježja hrvatske nacionalne kulture« (u razdoblju 1991.–2001.).⁷ U projektima su kao polazište za analizu poslužile znanstvene teorije, konceptualizirani i operacionalizirani modeli politike interkulturalizma⁸, što je posebno važno za romsku nacionalnu zajednicu u Hrvatskoj čiji položaj zbog transnacionalnog identiteta ima neke zajedničke karakteristike u europskom okružju, ali i različitosti uvjetovane lokalnim (u smislu države ili regije) povijesno-socijalnim ustrojem.

⁷ Navedeni projekti, od pripreme idejnog projekta do njegove operativne razrade, izrade instrumentarija, primjene – anketiranja, obrade, analize i interpretacije podataka radila je skupina znanstvenih istraživača: dr. sc. Vlatko Previšić (voditelj projekta), dr. sc. Vlatka Domović, dr. sc. Zlatica Godler, dr. sc. Neven Hrvatić, dr. sc. Stjepan Jagić, mr. sc. Đurđa Jureša-Persoglio, dr. sc. Vjeran Katunarić, dr. sc. Antun Mijatović, dr. sc. Elvi Piršl, mr. sc. Koraljka Posavec, Gordana Uzelac, dr. sc. Dijana Vican, Vinko Zidarić, dr. sc. Amzi Zimber i Ante Žužul. Projekti su realizirani u okviru Odsjeka za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a usvojilo ih je Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

⁸ Interkulturalizam (defniran u istraživanjima) znači znanje i razumijevanje različitih kultura i uspostavljanje pozitivnih odnosa, razmjene i uzajamnog obogaćivanja između različitih komponenti unutar kulture jedne zemlje i između različitih kultura u svijetu; interkulturalizam stremi nadilaženju procesa asimilacije tako i pasivne koegzistencije mnoštva kultura, kako bi se razvijalo samopoštovanje i poštovanje i razumijevanje kultura drugih (*International Conference of Education*, Geneve, 14–19. September 1992, UNESCO, International Bureau of Education).

U Hrvatskoj nije usvojen jedinstveni provedbeni pristup konceptualizaciji sustava odgoja i obrazovanja za pripadnike romske nacionalne zajednice. Multikulturalni sastav hrvatskoga društva ukazuje na opravdanost uspostavljanja interkulturalnih modela, što pretpostavlja upoznavanje relevantnih činilaca: nacionalnih stereotipova, kulturalnih karakteristika i posebno socijalne distance.

*Socijalna distanca*⁹ ispitivana je na djelomično modificiranoj Bogardusovoj skali (sedam stupnjeva intenziteta). Kontinuum stupnjeva: razumijevanje (intimni i topli odnosi), preko ravnodušnih do »neprijateljskih«, obilježava predsocijalne i socijalne odnose uopće. U našem istraživanju mjerili smo stupnjeve bliskosti odnosno udaljenosti prema trinaest nacionalnih i etničkih skupina (tablica 3): Albanci, Amerikanci, Crnogorci, Hrvati, Mađari, Bošnjaci (Muslimani), Nijemci, *Romi*, Rusi, Slovenci, Srbi, Talijani i Židovi.

Tablica 3: *Socijalna distanca prema nacionalnim i etničkim skupinama (učenici – 1993. godina; N=2715)*

	Nacionalne i etničke skupine	Usko srodstvo sklapanjem braka	Da ti bude prijatelj	Da ti bude susjed	Da bude učenik u tvom razredu	Da bude građanin RH	Da bude samo posjetitelj RH	Da ga se isključi iz RH
1.	Albanci	9,9	45,3	40,1	49,4	48,5	34,4	15,4
2.	Amerikanci	64,3	82,8	70,1	68,7	65,1	13,7	1,9
3.	Crnogorci	3,5	27,7	24,4	28,6	27,1	28,1	39,8
4.	Hrvati	88,8	82,2	78,2	78,8	79,5	1,0	1,2
5.	Mađari	26,4	68,0	61,7	58,7	58,2	26,3	4,5
6.	Muslimani	12,7	48,6	42,8	47,9	43,1	32,1	17,2
7.	Nijemci	54,1	79,8	69,0	66,7	63,6	17,2	2,2
8.	<i>Romi</i>	8,1	32,8	27,8	34,5	38,7	31,4	27,2
9.	Rusi	15,4	44,7	38,2	40,3	37,5	35,9	20,4
10.	Slovenci	31,2	59,8	52,9	52,6	49,8	28,2	10,3
11.	Srbi	9,2	23,5	21,0	23,4	22,9	15,8	58,7
12.	Talijani	57,1	75,8	66,6	64,2	61,1	17,4	3,1
13.	Židovi	17,9	57,1	50,2	50,9	54,0	28,0	11,7

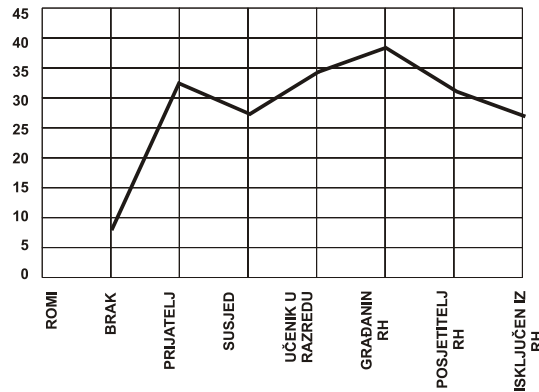
Izvor: Projekti »Genealogija i transfer modela interkulturalizma« i »Školski kurikulum i obilježja hrvatske nacionalne kulture« (1991.–2001.)

Budući da ispitanici u socijalnoj distanci iznose stavove osobno angažirani, u konkretnim životnim situacijama, a u skladu s normama skupine kojoj pripadaju i općeg shvaćanja ugleda neke nacionalne i etničke skupine (stereotipi, predrasude itd.), dobiveni rezultati mogu biti i znakoviti indikator interkulturalne orijentacije. Socijalna

⁹ Socijalna distanca je pojam kojim se mjeri naš osobni stav prema pripadnicima drugih skupina: nacionalnih, vjerskih, spolnih itd. (skupina koje se drukčije ponašaju od skupine kojoj mi pripadamo). Socijalna distanca, »društveni razmak«, govori o tome koliko su nam neke skupine bliže ili dalje od drugih (Mijatović i Previšić, 1999: 18).

distanca prema Romima izrazito je velika u odnosu na druge nacionalne i etničke skupine, što može biti rezultat više čimbenika: smanjenih kontakata romskoga i neromskog stanovništva, postojanja predrasuda prema Romima (najčešći susreti s Romima prosjacima i preprodavačima), slabijeg poznavanja romske kulture (nezatna zastupljenost u medijima i nastavnim programima). Ako uzmemo zajedno šestu i sedmu tvrdnju (»da bude samo posjetitelj RH« i »da ga se isključi iz RH«) 58,6% ispitanika smatra da Romi nisu dobrodošli u okružju države u kojoj žive.

Slika 1: Socijalna distanca prema Romima (1993.)

Izvor: kao za tablicu 1

Prema regionalnoj pripadnosti socijalna distanca je manje izražena u područjima gdje Romi obitavaju kroz dulje razdoblje i zastupljeniji su u ukupnom broju stanovnika (Međimurje), kao i područjima gdje su bolje integrirani (Podravina, Istra). Postojanje veće socijalne distance u regijama gdje su Romi manje zastupljeni ili slabije integrirani (Dalmacija, Slavonija, Zagreb) može ukazivati na potrebu boljeg upoznavanja romske kulture putem medija, kroz sadržaje nastavnih programa, a u funkciji preformulacije negativnih stereotipa prema Romima.

U dijelu znanstvenoistraživačkog projekta »Školski kurikulum i obilježja hrvatske nacionalne kulture« ponovljeno je ispitivanje socijalne distance srednjoškolaca, dopunjeno roditeljima i nastavnicima anketiranih učenika. Može se vidjeti kako je određena rang-ljestvica prvih pet mjesta (usko srodstvo – sklapanje braka) ostala gotovo ista kao i 1993. godine (tablica 4).¹⁰ Na prvom su mjestu Hrvati, pa Amerikanci, Talijani, Nijemci (svi s nešto nižim postotkom nego 1993.) i Slovenci. Podaci koji govore o isključenju iz Republike Hrvatske pokazuju da su na prvome mjestu Srbi, pa Crnogorci, slijede na trećemu mjestu Romi (postotak je svima nešto opao u odnosu na 1993.) i na četvrtome Bošnjaci (Muslimani).

¹⁰ Slični rezultati dobiveni su u istraživanju socijalne distance na uzorku učenika srednjih škola istočne Slavonije (610 ispitanika) iz 2003. godine. Ako uzmemo zajedno šestu i sedmu tvrdnju (»da bude samo posjetitelj RH« i »da ga se isključi iz RH«), 35,8% ispitanika smatra kako Romi nisu dobrodošli u okružju države u kojoj žive (Sablić, 2004)

Tablica 4: Socijalna distanca prema nacionalnim i etničkim skupinama (učenici – 1998. godina; N=3970)

	Nacionalne i etničke skupine	Usko srodstvo sklapanjem braka	Da ti bude prijatelj	Da ti bude susjed	Da bude učenik u tvojem razredu	Da bude građanin RH	Da bude samo posjetitelj RH	Da ga se isključi iz RH
1.	Albanci	10,2	54,8	47,9	52,1	50,2	36,1	11,2
2.	Amerikanci	62,8	80,7	68,1	65,2	61,5	27,3	2,7
3.	Crnogorci	10,8	47,7	42,0	4,7	41,6	35,8	20,3
4.	Hrvati	10,3	39,2	35,3	37,5	34,9	36,9	24,1
5.	Mađari	87,7	83,9	79,1	78,4	78,7	17,0	2,7
6.	Muslimani/Boš.	21,3	63,5	55,3	52,0	48,4	33,6	5,7
7.	Nijemci	48,6	76,1	65,8	61,2	56,1	30,2	3,9
8.	Romi	9,1	40,1	33,4	37,3	38,0	36,2	22,0
9.	Rusi	16,2	50,0	42,9	43,2	39,3	38,1	15,0
10.	Slovenci	32,4	66,2	58,0	54,3	50,0	31,5	8,3
11.	Srbi	11,3	33,0	28,1	30,5	27,9	26,9	45,4
12.	Talijani	52,7	73,7	62,8	69,6	54,2	30,3	4,6
13.	Židovi	15,7	56,1	48,2	47,7	46,0	33,6	14,1

Izvor: kao za tablicu 1

Socijalna distanca prema Romima, kako su je iskazali roditelji (tablica 5), također je velika. Nešto je manji postotak nego u učenika vezan samo uz kategorije: *posjetitelj RH* i *isključenje iz RH*, no uspoređujući prvih pet kategorija (socijalna bliskost) roditelji pokazuju još veću socijalnu distancu.

Tablica 5: Socijalna distanca prema nacionalnim i etničkim skupinama (roditelji – 1998. godina; N=2011)

	Nacionalne i etničke skupine	Usko srodstvo sklapanjem braka	Da ti bude prijatelj	Da ti bude susjed	Da bude radnik u vašoj tvrtki	Da bude građanin RH	Da bude samo posjetitelj RH	Da ga se isključi iz RH
1.	Albanci	8,0	36,2	30,5	29,3	44,2	24,3	8,0
2.	Amerikanci	29,4	61,2	45,0	51,9	46,7	9,5	1,0
3.	Crnogorci	9,0	34,8	30,0	29,2	38,3	23,7	11,8
4.	Hrvati	10,5	30,4	25,9	25,2	32,8	24,5	15,2
5.	Mađari	74,6	68,9	61,6	59,7	60,3	0,7	0,2
6.	Muslimani	19,7	51,3	44,0	37,3	44,4	13,7	1,6
7.	Nijemci	29,9	60,5	46,6	49,2	46,5	10,9	1,0
8.	Romi	7,0	25,9	19,9	20,1	35,5	22,8	15,5
9.	Rusi	10,1	29,7	24,2	24,4	30,7	26,4	13,7
10.	Slovenci	21,4	42,7	36,9	36,3	38,8	21,0	5,5
11.	Srbi	11,1	27,8	23,7	23,3	31,3	20,2	25,0
12.	Talijani	28,8	52,7	43,5	42,1	43,5	16,4	2,2
13.	Židovi	14,0	41,4	34,8	36,2	42,5	20,0	5,6

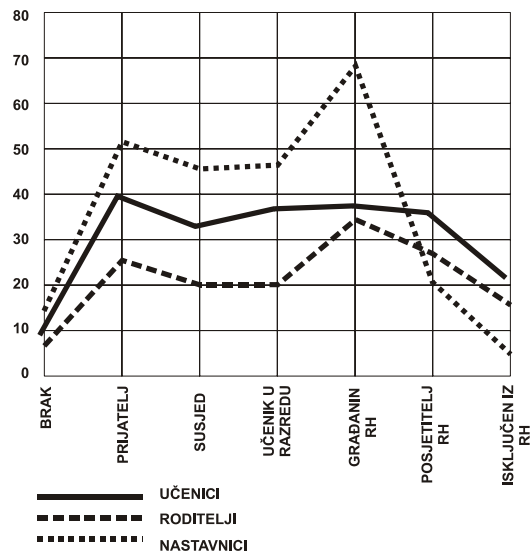
Izvor: kao za tablicu 1

Tablica 6: Socijalna distanca prema nacionalnim i etničkim skupinama (nastavnici – 1998. godina; N=371)

	Nacionalne i etničke skupine	Usko srodstvo sklapanjem braka	Da ti bude prijatelj	Da ti bude susjed	Da bude nastavnik u vašoj školi	Da bude građanin RH	Da bude samo posjetitelj RH	Da ga se isključi iz RH
1.	Albanci	18,1	64,2	60,6	62,3	79,2	11,6	1,6
2.	Amerikanci	46,6	84,9	77,1	81,4	75,2	4,0	0
3.	Crnogorci	19,7	63,9	61,7	61,2	73,3	12,1	3,2
4.	Hrvati	23,7	58,8	56,6	58,0	66,8	18,6	2,7
5.	Mađari	88,7	90,8	86,5	85,7	83,8	0	0
6.	Muslimani	38,8	76,8	77,4	71,7	78,2	5,4	0
7.	Nijemci	45,6	82,2	77,9	80,9	77,6	5,1	0,3
8.	Romi	14,6	52,0	46,4	46,9	69,0	15,9	4,0
9.	Rusi	22,9	61,5	56,9	59,0	66,3	18,1	2,7
10.	Slovenci	37,2	68,5	65,8	68,2	69,8	11,9	1,9
11.	Srbi	25,1	55,3	54,4	53,9	66,0	15,6	9,4
12.	Talijani	46,6	78,4	74,7	74,9	75,5	7,0	0,8
13.	Židovi	31,0	72,5	68,2	72,5	77,6	7,0	1,3

Izvor: kao za tablicu 1

Slika 2: Socijalna distanca prema Romima (1998.)

Izvor: kao za tablicu 1

Socijalna integracija Roma (koja ne podrazumijeva zaborav vlastitog identiteta, kulture, tradicije i prošlosti) pretpostavlja, prije svega, sprečavanje getoizacije romske populacije. I sami su Romi izabrali socijalnu distancu kao način »komuniciranja« s neromskom okolinom, sačuvali svoju posebnost i relativno uspješno odgađaju ili usporavaju asimilacijske procese prema ubrzanju procesa integracije u hrvatsko društvo. Površni i rijetki kontakti Roma s pripadnicima većinske skupine često pridonose stvaranju i održavanju predrasuda i stereotipa o Romima, kao i izraženoj socijalnoj distanci. Jedan od društvenih ciljeva jest i pomoć Romima da iziđu iz getoiziranih marginalnih zajednica. Socijalna integracija nije negacija romskih posebnosti i brisanje njihova socijalno-kulturnog identiteta. Koncept integracije valjalo bi shvatiti kao prihvaćanje i uključivanje u uobičajene procese koji se zbivaju u društvenoj okolini. U ovom kontekstu vrlo je važno i poboljšanje socioekonomskog statusa Roma, a posebice stambenoga, što nije moguće ostvariti bez pomoći i potpore države i društva (urbanizacija i izgradnja tipiziranih romskih naselja). Iskustva nekih zemalja ukazuju i na korisnost osnivanja zajedničkih tijela (predstavnicu vlade – lokalne samouprave i Roma), koja bi analizirala i pratila stanje na pojedinim područjima života romske populacije (stanovanje, zdravstvena i socijalna skrb, zapošljavanje, odgoj i obrazovanje itd.), te poticala pozitivne procese. Koncept socijalne integracije podrazumijeva prije svega prihvaćanje prava i obveza iz postojećih zakonskih dokumenata, uključivanje u odgojno-obrazovni sustav (formalno i stvarno), zapošljavanje i ostvarivanje specifičnih manjinskih prava.

4. Zaključak

Ne umanjujući važnost cjelovitog, sustavnog istraživanja brojnih fenomena vezanih uz Rome: jezik, etnička kultura i umjetnost, socijalni i gospodarski ustroj, marginalizacija itd., upravo je socijalna integracija, kao i područje odgoja i obrazovanja, svojevrsna sinteza različitosti polaznica i jedinstvenosti u pristupu. Upoznavajući Rome (kroz teorijska istraživanja) koji u Hrvatskoj od doseljenja (Dubrovnik, 1362. godina) predstavljaju udomaćenu etničku skupinu, mogu se uočiti smjernice u oblikovanju (trans)nacionalnog identiteta i postizanja društvene uloge koja im pripada. Povijesna geneza obuhvaća razdoblje doseljenja Roma, migracijski način života, povijesne promjene položaja, kao i specifičnosti u obiteljskom, plemenskom, gospodarskom i socijalnom ustroju. Pristup procesima asimilacije, segregacije i integracije Roma (kao okvir u kojem je moguće saturirati sastavnice kulturne autonomije), zahtijevao je sustavno istraživanje temeljnih parametara: broj, rasprostranjenost, socijalni položaj, transfer i primjena teorija i programa interkulturalnog odgoja i obrazovanja, postojanje i sposobnost recepcije multikulturalnih stavova prema Romima itd.

Za romsku nacionalnu manjinu u Hrvatskoj presudno je, uz poboljšanje socio-gospodarskog položaja, integriranje u sve segmente društva, ali i neprijeporna potreba očuvanja kulture, tradicije i stila života. Rezultati istraživanja »Društveni i razvojni položaj Roma u Hrvatskoj« potvrdili su pretpostavku kako je specifičan plemenski sustav i gospodarski ustroj uvjetovao raspršenost (dislociranost), specijaliziranost i djelomičan gubitak etničkog identiteta. Rezultati znanstvenoistraživačkih projekata »Genealogija i transfer modela interkulturalizma« i »Školski kurikulum i obilježja hrvatske nacionalne

kulture«, potvrdili su postojanje značajne socijalne distance, stereotipa prema Romima i nizak stupanj prihvaćanja elemenata romske kulture (jezik, umjetnost, povijest, običaji). Kvalitativni napredak u socijalnoj integraciji (i kulturnoj autonomiji) Roma u Hrvatskoj moguće je postići samo promptnom, ali sustavnom aktivnošću prema dosljednoj implementaciji dosegnutih standarda drugih nacionalnih manjina, uvažavajući sve posebnosti. Svako daljnje improviziranje i nedostatak inicijative iznova marginalizira Rome, koji u Hrvatskoj, na temelju povijesnih iskustava i zbilje, mogu biti vrijedan i prepoznatljiv dio multikulturalnog okružja.

LITERATURA

- ACTON, T. (1981). *Gypsies*. London: Macdonald.
- ADELANTADO, A. G. (1992). »Living in the shadows«, *Patrin*, Amsterdam, br. 1, str. 10–11.
- ALFARO, A. G. (1994). *The Great Gypsy Round-Up*. Toulouse: Gypsy Research Centre, CRDP, Midi-Pyrénées.
- BALENT, J. (1990). »Romsko pitanje sa socijalnog aspekta«, *Međimurje*, Čakovec, br. 17, str. 73–80.
- BARTHÉLÉMY, A. (1990). »Vocation et mission des tsiganes dans le monde et dans l' église«, u: *People on the move*. Vatican: Consilium de Spirituali Migrantium atque Itinerantium Cura, str. 34–61.
- BARTOSZ, A. (1994). *Nie bój się cygana*. Sejny: Pogranicze.
- BASTENIER, A. (1991). »Soziologische Betrachtung zum Migrationsproblem: seine Bedeutung für die Staaten, für Europe, für die Kirche«, u: *Neue Einwanderungen: der Glaube der Zigeuner in der Bewährung* (separat). Merksem: Comité Catholique International pour les Tsiganes, str. 1–9.
- BHALLA, A. (1994). »Seroanthropology of Roma (Gypsies)«, *Roma*, Chandigarh, 41, str. 48–50.
- BLAŠKOVIĆ, M. i MAGDALENIĆ, I. (1990). »Kriminalitet«, *Međimurje*, Čakovec, br. 17, str. 63–69.
- BOGDAN, V. (1994). »Romi na putu za sutra«, *Romano akharipe – Glas Roma*, Zagreb, br. 1, str. 4–5.
- CASTLES, S. (1995). »How nation-states respond to immigration and ethnic diversity«, *New Community*, god. 21, br. 3, str. 293–308.
- CIFRE, P. (1980). »Teimognage d'un gitan«, u: *On the move*. Vatican: Pontificia Comissio de Spirituali Migratorum atque Itinerantium Cura, str. 153–154.
- CLÉBERT, J. P. (1967). *Cigani*. Zagreb: Stvarnost.
- DEVI RATHORE, B. (1996). »A comparative study of some aspects of the socio-economic structure of Gypsy/Ghor communities in Europe and in Andhra, Pradesh, India«, *European Journal of Intercultural Studies*, Hilversum, god. 6, br. 3, str. 15–23.
- DUNIN, E. (1971). »Gypsy wedding: Dance and Customs«, *Makedonski folklor*, Skopje, 7-8, str. 317–325.
- ĐURIĆ, R. (1988). *Cigani sveta*. Beograd: Jugoslovenska revija.
- FRASER, A. (1992). *The Gypsies*. Oxford – Cambridge: Blackwell.
- FUCHS, O. (1994). »Geht zu allen Völkern! Das Leben der Zigeuner – eine Herausforderung für die Kirchen« (separat). Merksem: Comité Catholique International pour les Tsiganes.
- HRVATIĆ, N. (1984). »Romi na području općine Đurđevac«, u: *Podravski zbornik*. Koprivnica: Centar za kulturu Koprivnica, str. 159–167.

- HRVATIĆ, N. (1996). »Romi u interkulturalnom okružju«, *Društvena istraživanja*, Zagreb, god. 5, br. 5-6(25-26), str. 913–933.
- HRVATIĆ, N. (2000). »Odgoj i izobrazba Roma u Hrvatskoj«, *Društvena istraživanja*, Zagreb, god. 9, br. 2-3(46-47), str. 267–290.
- HRVATIĆ, N. i IVANČIĆ, S. (2000). »Povijesno-socijalna obilježja Roma u Hrvatskoj«, *Društvena istraživanja*, Zagreb, god. 9, br. 2-3(46-47), str. 251–266.
- HRVATIĆ, N. i POSAVEC, K. (2000). »Intercultural education and Roma in Croatia«, *Intercultural Education*, god. 11, br. 1, str. 93–105.
- HUDROVICH, P. (1995). »The right to respect for Gypsy identity and the demands imposed by a multi-ethnic society«, u: *Zingari Oggi – Tra storia e Nuove Esigenze Pastorali*. Vatican: Pontifical Council for the Pastoral Care of Migrants and Itinerant People, str. 241–245.
- IVANČIĆ, S. (1995). »O tradiciji Roma«, *Romano akharipe – Glas Roma*, Virovitica, br. 4, str. 8–9.
- JOVANOVIĆ, I. (1993). »Aus unserer Geschichte«, *Romano centro*, Wien, br. 2, str. 12–13.
- KATUNARIĆ, V. (ur.) (1997). *Multicultural reality and perspectives in Croatia*. Zagreb: Interkultura.
- KENRICK, D. i PUXON, G. (1972). *The Destiny of Europe's Gypsies*. London: Chatto-Heinemann.
- KENRICK, D. (1994). *Gypsies: From India to the Mediterranean*. Toulouse: CRDP Midi-Pyrénées.
- KLINEBERG, O. (1988). »Kontakt među etničkim grupama – historijska perspektiva nekih vidova teorije i istraživanja«, u: *Zbornik Trećeg programa Radio Zagreba*, Zagreb, str. 21–22.
- LIÉGEOIS, J. P. (1987). *Gypsies and Travellers*. Strasbourg: Council of Europe.
- LIÉGEOIS, J. P. (1994). *Roma, Tsiganes, Voyageurs*. Strasbourg: Conseil de l'Europe.
- LINDRA, G. (1995). »A cigányok történetéhez«, *Rom som*, Budapest, god. 2, br. 2, str. 20–21.
- MATASOVIĆ, J. (1928). *Cigani u doba terezijanstva i jozefinizma*. Zagreb: Narodna starina.
- MIJATOVIĆ, A. i PREVIŠIĆ, V. (ur.) (1999). *Demokratska i interkulturalna obilježja srednjoškolaca u Hrvatskoj*. Zagreb: Interkultura.
- OGBU, J. (1978). *Minority Education and Caste: The American System in Cross-Cultural Perspective*. New York: Academic Press.
- PEROTTI, A. (1995). *Pledoaže za interkulturalni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa.
- PETROVIĆ, Đ. (1975). »Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku«, u: *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, sv. XIII: L. Beograd: Filozofski fakultet, str. 123–145.
- PETROVIĆ, Đ. (1976). »Društveni položaj Cigana u nekim jugoslovenskim zemljama u XV. i XVI. veku«, *Jugoslovenski istorijski časopis*, Beograd, br. 1-2, str. 45–64.
- PLATTNER, S. (ur.) (1989). *Economic Anthropology*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- POSAVEC, K. (1996). »Odgoj i izobrazba Roma – prema demokratizaciji i interkulturalnom učenju«, *Nevo drom – Novi put*, Zagreb, br. 1, str. 24–25.
- POSAVEC, K. (2000). »Sociokulturna obilježja i položaj Roma u Europi – od izгона do integracije«, *Društvena istraživanja*, Zagreb, god. 9, br. 2-3(46-47), str. 229–250.
- PREVIŠIĆ, V. (1996). »Sociodemografske karakteristike srednjoškolaca i socijalna distanca prema nacionalnim i religijskim skupinama«, *Društvena istraživanja*, Zagreb, god. 5, br. 5-6(25-26), str. 859–874.

- PREVIŠIĆ, V., HRVATIĆ, N., POSAVEC, K. (2004). »Socijalna distanca prema nacionalnim ili etničkim i religijskim skupinama«, *Pedagogijska istraživanja*, god. 1, br. 1, str. 105–120.
- RIGGS, F. W. (1991). »Ethnicity, Nationalism, Race, Minority: A Semantic/Onomantic Exercise, (part 2)«, *International Sociology*, god. 6, br. 4, str. 443–463.
- SABLIĆ, M. (2004). *Obrazovanje za interkulturalne odnose* (magistarski rad). Zagreb: Filozofski fakultet.
- SPAJIĆ, V. (1996). »Antropološko konstruiranje etniciteta«, *Društvena istraživanja*, Zagreb, god. 2, br. 2(22), str. 273–292.
- Statistički ljetopis* (1995). Zagreb: Državni zavod za statistiku.
- SUPEK, R. (1968). *Ispitivanje javnog mnijenja*. Zagreb: Naprijed.
- ŠTAMBUK, M. (2000). »Romi u društvenom prostoru Hrvatske«, *Društvena istraživanja*, Zagreb, god. 9, br. 2-3(46-47), str. 197–210.
- ŠTAMBUK, M. (2000). »Romi u Hrvatskoj devedesetih«, *Društvena istraživanja*, Zagreb, god. 9, br. 2-3(46-47), str. 291–315.
- ŠUĆUR, Z. (2000). »Romi kao marginalna skupina«, *Društvena istraživanja*, Zagreb, god. 9, br. 2-3(46-47), str. 211–227.
- TARADI, J. (1990). »Dolazak u Međimurje«, *Međimurje*, Čakovec, br. 17, str. 27–28.
- UHLIK, R. (1957). »O denominacijama kod Cigana«, *Glasnik Zemaljskog muzeja: Istorija i etnografija*, Sarajevo, sv. XII, str. 133–135.
- UHLIK, R. (1966). »Iz ciganske onomastike: plemenska imena i narečja Cigana«, *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo, sv. X, str. 51–69.
- VUKANOVIĆ, T. (1983). *Romi (Cigani) u Jugoslaviji*. Vranje: Nova Jugoslavija.
- WOOD, M. F. (1973). *In the life of Romany Gypsy*. London: Routledge and Kegan Paul.

Izvori

Popis stanovnika, kućanstva i stanova, DZS RH, Zagreb, 2002. (CD-ROM).

Izveštaje o stanju u prostoru Republike Hrvatske, Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja, Zagreb, lipanj 2003.

Strategija prostornog uređenja Republike Hrvatske, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zagreb, 1997.

Neven Hrvatić

THE ROMA IN CROATIA: FROM MIGRATION TO INTERCULTURAL RELATIONS

SUMMARY

From their first arrival in Croatia (in Dubrovnik in 1362), due to their transnational identity, the Roma have formed a historical ethnic community. A specific tribal system and economic backwardness determined their dispersion, specialisation, the partial loss of their ethnic identity and their marginal position. Based on empirical surveys carried out among secondary school students in Croatia, the scienti-

fic research projects: “Genealogy and the Transfer of Intercultural Models” and “The School Curriculum and the Traits of Croatian National Culture” (1991–2001), have revealed the existence of stereotypes in regard to the Roma, a low level of acceptance of elements of Roma culture (language, art, history, customs), as well as great social distance towards the Roma (through a modified Bogardus scale), which altogether indicates a need for intercultural education and schooling for all school pupils in Croatia. An improvement in their socio-economic situation and integration into all segments of society is crucial to the Roma national minority in Croatia, but there is likewise a need to preserve Roma culture, traditions and lifestyle, so that the Roma could become and/or remain a recognisable part of the multicultural *milieu*.

KEY WORDS: Roma, migration, intercultural relations, ethnic identity, marginalisation, social integration

Neven Hrvatić

LES ROMS EN CROATIE : DES MIGRATIONS AUX RAPPORTS INTERCULTURELS

RÉSUMÉ

En raison de leur identité transnationale les Roms constituent en Croatie, depuis leur première installation dans cette région du monde (Dubrovnik, 1362), une communauté historique. Leur système clanique spécifique et leur structure économique ont abouti à les disperser, à particulariser leur identité, à la leur faire perdre partiellement, et à les marginaliser. Les projets de recherche « Généalogie et transfert du modèle d’interculturalisme » et « Curriculum scolaire et marques de la culture nationale croate » (1991–2001) ont montré, à la lumière d’une recherche empirique sur un échantillon d’élèves de secondaire en Croatie, l’existence de stéréotypes quant aux Roms, d’un bas niveau d’acceptation des éléments de la culture rom (langue, art, histoire, coutumes), ainsi qu’une grande distance sociale vis-à-vis des Roms (échelle de Bogardus modifiée), ce qui montre le besoin de penser pour tous les élèves de Croatie un enseignement et une éducation interculturels. Outre l’amélioration de sa position socio-économique, il est fondamental pour la minorité rom en Croatie, qu’elle s’intègre dans tous les segments de la société, mais aussi indéniablement qu’elle conserve sa culture, sa tradition et son style de vie, pour que les Roms deviennent et/ou restent un élément reconnaissable du paysage multiculturel.

MOTS CLÉS : Roms, migrations, relations interculturelles, identité ethnique, marginalisation, intégration sociale